

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Ուղիղ 90 տարի առաջ Արեւմտեան Հայաստանում, Կիլիկիայում եւ Օսմանեան կայսրութեան մնացած տարածքում հայ ժողովուրդը Թուրքական կառավարութեան հրամանով եւ թուրք ժողովուրդի կամքով բռնեց Գողգոթայի ճանապարհը, այն Գողգոթայի, որը տաճարային յետոյ իրաւաբաղաւթական գրականութեան եւ միջազգային օրէնադրութեան մէջ պէտք է որակուէր որպէս, մարդկութեան դէմ կատարուած ծանրագոյն յանցագործութիւն՝ Գենոցիդ, այսինքն՝ ռասայական, ազգային կամ կրօնական յառկանիշներով բնակչութեան առանձին խմբերի կամ ժողովուրդների ոչնչացում:

Յստակ էր Թուրքական նպատակը, գիտակցուած ու պլանաւորուած գոծողութիւնները. ոչնչացնել հայ ժողովրդին զանգուածօրէն ու գլխովին, հոգեւորականին, թէ՛ աշխարհիկին, մտաւորականին թէ՛ աշխատուորին, մանուկին թէ՛ մեծին, արքային, թէ՛ հարուստին, ազգայնականին, թէ՛ աշխարհաքաղաքացուն, կնոջ, թէ՛ տղամարդու: Մի խօսքով, բոլոր, բոլոր նրանց, որոնց իրենք՝ թուրքերը հայ էին համարում: Գերիւնդիւրն էր՝ հայ ժողովրդի ամբողջական բնաջնջման ճանապարհով ոչնչացնել Հայաստանը, վերջնականօրէն սեփականել հայի Հայաստան հայրենիքը, վերածել այն թուրքի Արեւելեան Անատոլուի, ջնջել հայկական քաղաքակրթութիւնը:

Եղեռնագործութիւնը, ճիշտ է, իր գագաթնակէտին հասաւ 1915ի Ապրիլին ու թուրքական եռանդով շարունակուեց որջ 15-16 թուականներին, սակայն թուրքի ուղեղում ոճիրը ծնուել էր տաճարային տառաջ, երբ հայը դեռեւս Օսմանեան կայսրութեան «հաւատարիմ ազգն» էր, Բեռլինի կոնգրէսից անմիջապէս յետոյ:

Այսպէս, Համիդի կառավարութեան ղեկավար Բեամիդ Փաշան 1879 թուականին ասում էր. «Ողջամտութիւնը պահանջում է ոչնչացնել այն բոլոր տարրերը, որոնք կարող են հետագայում մեզ պատճառ վտանգներով եւ կարող են ծառայել միջամտութեան օրէկոն եւ գործիք Եւրոպական երկրների ձեռքին... Մեր շահերը պահանջում են, որ Փոքր Ասիայում մեր տարածքները ապառ լինեն ուրիշների միջամտութեան աղբիւրներից. հետեւապէս այդ սրբապան նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է այդ հայկական ազգը ջնջել մեր երկրի երեսից եւ անհետք, այսինքն՝ անխնայօրէն ոչնչացնել... Եթէ այդ հայկական ազգը բնանջուի եւ քրիստոնէական Եւրոպան Փոքր Ասիայում չկարողանայ գտնել ոչ մի քրիստոնէայի, այդ ժամանակ նա մեզ հանգիստ կը թողնի եւ մենք կը կարողանանք սրբալուել մեր ներքին գործերով ու պետական վերափոխումներով»:

Հայաստանի ոչնչացման նոյն ծրագիրն էր որոճում «Միութիւն եւ առաջադիմութիւն» կուսակցութեան Սալոնիկի (31 հոկտեմբեր 1910 թ.) ժողովում կուսակցութեան գլխաւոր քարտուղար Մեհմեդ Նալիւրը. «... Մեզ մնում է կատարել մեր սրբապան պարտքը, իրականացնել թիրքական ցեղերի միաւորումը Միջերկրականից մինչեւ Արաբեան ծով... Այսօրուայ մեր քաղաքականութեան ամենամահաւաճելի հրամայական հարցը հայկական հարցն է, որը պէտք է առանաջ ոչ թէ կիսաւ-սրբաւ լուծում ժամանակ շահելու համար, այլ ամբողջական արմատական լուծում... Մնում է միակ, վերջին հնարաւորութիւնը, որի հետ կամայ-ականայ մենք պէտք է հաշտուենք,

համաձայնելով թուրքերի շահերին համապատասխանող միակ համապատասխան ելքի հետ. պետք է հայերին ամբողջությամբ ոչնչացնենք մեր կայսրության մեջ... Խօսքը վերաբերում է ոչ միայն Արեւելեան Անատոլիայում (այսինքն՝ Հայաստանում. - Լ. Շ.) հայ բնակչության ոչնչացմանը, այլ կայսրության ողջ հայ ապգարնաչության՝ նեմզ, հնարամիտ, ճկուն հայ ամբողջ ցեղի, որի եռանդն ու աշխատասիրությունը չի կարող սահմանափակուել սեփական հայրենիքի նեղ սահմաններով...»:

Նոյն Բեռլինի կոնգրեսից յետոյ Համիտն ուղղորդուեց դէպի Արեւելք՝ ա) Արեւմտեան Արաբիա, բ) Մահմետական արքայան վայրեր եւ գ) Հայաստան (Արեւելեան Անատոլիա. - Լ. Շ.): «Մենք ուզում ենք ապրել Անատոլիայի մեջ եւ պետք է մնանք առանձին», ապարարեց նա իր դաւանանքը:

Եւ վերջապէս, Հայաստանի ոչնչացման նոյն ծրագիրն էր փայփայում եւ իրականացնում նախկին իթթիհատական, ռասիստ եւ նացիստ Բեմալը: Նրա կառավարության արտաքին գործերի նախարար Ահմետ Մոխտար փաշան Հայաստանի դահիճ Կարաբէքերին ուղարկած հեռագիր-հրահանգով 1920 թ. Նոյեմբերի 8-ին պահանջում էր Հայաստանը «վերացնել ինչպէս քաղաքականապէս, այնպէս էլ ֆիզիկապէս»:

Սգահանդէսի մեծարգոյ մասնակիցներ,

Եղեռնագործության թուրքական հանճարը, ոչ միայն ծրագրեց Հայաստանի ոչնչացման եւ հայ ժողովրդի բնաջնջման թուրքական գերնպատակը, այլեւ որդեգրեց գործադրման համապատասխան մարտավարութիւն.

1. 1875-ից մինչեւ 1915 թուականներին արտաքսման, ձուլման-մահմետականացման եւ ջարդերի անընդհատ ընդլայնուող, սակայն, այդուհանդերձ, սահմանափակ (լոկալ) քաղաքականութիւն,

2. 1915-1923 թուականներին, հանընդգրկման եւ հայկական հարցի վերջնական (Թուրքական) լուծման գործելաձեւ:

Այս ճանապարհին նա չլաքողեց մասամբ:

Հայ ժողովրդի գերակշիռ Կանգուածի հակուածութիւնը հնապանդության եւ «խռեւմութեան», կրաւորական կեցուածքը ունեցան աղէտաբեր արդիւնք: Մինչդէռ ելքը մէկն էր. ինքնապաշտպանութիւն ամբողջ Թուրքիայում, համապգային ապստամբութիւն Կիլիկիայից Վան եւ Էրզրում: Աւա՛ղ... Փոթորիկն եկաւ, արբեց բոլորին: Անխտի՛ր:

Հայության փշրանքները վերապրեցին հիմնականում այնտեղ, որտեղ, այդուհանդերձ, կազմակերպուեց ինքնապաշտպանութիւն. Շապին-Գարահիսար, Ուրֆա, Սուէտիա, Տարոն, Շառափ եւ, ի հարկէ, Վասպուրական, որտեղ, ի դէպ, հիմքը դրուեց հայոց նոր պետականութեան:

Թուրքական եղեռնագործութիւնը ծնեց նաեւ պատասխանատուութեան խնդիրը.

ա) Ցեղասպանութիւնը կազմակերպած եւ իրականացրած ֆիզիկական անձանց անձնական, քրէական պատասխանատուութիւն («Հայոց Նիւրենբերգը» հիմնականում հայ վրիժառուններն իրականացրին պատուով),

բ) Թուրքական պետութեան քաղաքական պատասխանատուութիւն,

գ) Նիւթական պատասխանատուութիւն՝ ռեստիտուցիայի (հայոց իրաւոքների վերականգնում, ապօրինի գրաւուած գոյքի վերադարձում) տեսքով:

Հասկանալի է, որ հայոց հետագայ պայքարի տրամադրութիւնները, տասնամեակներով ու գուցէ եւ աւելի տեւական ժամանակաշրջանով պայմանաւորուելու են 2) եւ 3) կէտերի պարտադրանքով:

Տարօրինակ է, սակայն անատարկելի իրողություն, որ այսօր հայ ժողովուրդն ապագային-պատմական իր հիմնահինդիրներով յայտնուել է արդար, մարդասիրական ու իրաւական նոր աշխարհակարգի համար պայքարողների առաջին շարքերում, թերեւս իրեն զօրավիզ ունենալով XX դարի իրեն հաւասարը չունեցող մարդասէրի, խոշորագոյն քաղաքական եւ պետական գործչի Ա.Մ.Ն. Նախագահ Վուրդո Վիլսոնի համոզում-յորդորը. «Թուրքիան իր դաժանութիւններով գերապանցեց իր ուսուցիչներին եւ դրանով ապացուցեց Եւրոպայում լինելու իր կասկածելի իրաւունքը... Հայերի համատարած կոտորածը մեզ հարկադրում է բացառել այդ տգէտ, անառողջ բանդան Եւրոպայի սահմաններից: Հայաստանը պէտք է տաճառայ այն, ինչի պատմական իրաւունքը նա ունի... Վաղ թէ ուշ Թուրքիան կանգնելու է Տրիբունալի առաջ եւ հաշիւ է տալու, ու այնժամ նրանից պահանջուելու է կողոպտուածը վերադարձնել իր իսկական տիրոջը»:

Ամենապատիւ Տէր Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան,

Գերաշնորհ եւ հոգեշնորհ Հայրեր,

Տիկնեայք եւ պարոնայք:

Սակայն, տեղի ունեցաւ նաեւ աներեւակալելին:

Հայ ժողովուրդն ապրեց: Եւ եթէ կատարուածի մասին դատենք առողջ բանականութեան տեսակէտից, անկասկած պիտի մոռանայինք ոչ միայն անցեալը, այլեւ չնուածենք հայոց ապագայի մասին: Դարաւոր ոսոխը նենգ էր, (եւ է) դարանակալ ու անբարոյական:

Եւ իրօք, ահաւոր աղէտից յետոյ մեր ժողովրդի կեանքն անգամ, էլ չասած հայոց երկու անկախ պետականութիւնների գոյութիւնը հակասում են մարդկային տրամաբանութեան ու պատմութեան ընթացքի առողջ ընկալմանը: Եւ արդեօք հրաշք չէ՞ հայ ժողովրդի վերածնունդը անգամ շուրջ 50 տարիների (1876-1923 թթ.) հալածանքներից, դաւանափոխութիւններից, գաղթերից ու ջարդերից յետոյ:

Ուրեմն, «հրաշափառ յարութիւնն» էր մեր ժողովրդի վերապրումը, լիարժէք վերադարձը քաղաքակիրթ ժողովուրդների ընտանիքը: Ուրեմն, գլխաւորը խորը հաւատքն էր մեր ժողովրդի բարոյական եւ ֆիզիկական ուժերին, նուիրումը իրենց հայրենի լուսաւոր ապագային:

Հայոց մոտաւորական երեւելիներից մէկն ասում է. «Աստուած մարդկութեանը եւ մեզ՝ հայերիս մի որոշակի պատգամ ունէր, երբ եղեանական այգին տնկեց Հայկական լեռնաշխարհում՝ Եփրատ, Տիգրիս եւ Արաքս գետերի ակունքներում: Աստուած շարունակեց այդ իր մոտաւորութիւնը, երբ նոր քաղաքակրթութիւնը սկսեց Արարատեան երկրից, երբ Նոյեան Տապանը խարսխեց Արարատի վրայ: Այդ պատգամով էր, որ Հնդկերուպական ցեղերի նախահայրենիքը դարձրեց Հայկական լեռնաշխարհն ու տարածաշրջանի հնագոյն կայսրութիւններից մէկը՝ Արարատեան թագաւորութիւնը կապմաւորեց հայկական լեռնաշխարհում: Այս խորհրդի մէջ պէտք է որոնել պատճառն այն իրողութեան, որ հայ ապգն շարունակում է իր վեց հազար տարուայ պատմութիւնը, երբ իր հետ կեանք սկսածներից շատերը չգոյացան»:

Ուրեմն,

Կենդանի է հայ ժողովուրդը,

Յաւերժ է Հայաստանը:

ԼԵՒՈՆ ՇԻՐԻՆԵԱՆ